

Finland är inget föredöme – skolframgångarna feltolkas

Dagens Nyheter den 21 april 2015

Allt sedan de första Pisaresultaten publicerades 2001 har Finlands utbildningssystem setts som ett föredöme. Politiker och journalister har vallfärdat till Helsingfors i hopp om att lära av den skolpolitik som har sagts ligga bakom framgångarna. Ofta betonade särdrag inkluderar hög lärartillit, en gedigen lärarutbildning samt avsaknaden av friskolor, skolinspektioner och nationella prov. Till och med färre läxor och mindre undervisning har framhållits som en anledning till de höga prestationerna.

De senaste åren har dock finländska elevers resultat fallit. Samma system som i början av 2000-talet genererade höga resultat verkar nu alltså halka efter. Det finns dock ingen anledning att förvånas över detta. Argumenten gällande orsakerna till Finlands prestationer baserades nämligen aldrig på genomgripande analys, utan i stället på hänvisningar till "best practice" – vilket inte är tillräckligt för att dra slutsatser om orsakssamband. Utan en noggrannare undersökning kan man inte avgöra huruvida specifika särdrag i skolsystemet har orsakat, varit irrelevanta för, eller till och med förhindrat resultatförbättringarna.

Min nya bok om den finska framgångssagan visar att de populära förklaringarna inte håller. Dessa motsägs nämligen av rigorös utbildningsforskning, samtidigt som en mer ingående analys visar att förbättringarna påbörjades långt innan den politik som ofta lyfts fram drevs igenom. I stället sammanfaller landets sjunkande resultat med att denna politik fick effekt.

Skolornas och lärarnas ofta hyllade autonomi är ett talande exempel. Före 1990-talet var Finlands utbildningssystem starkt centraliserat. En aktiv skolinspektion existerade och läroplanen var detaljerad. Lärare var till och med tvungna att föra klassdagbok över vad som lärdes ut. Samtidigt påbörjades resultatförbättringarna redan på 1970-talet och toppen nåddes under tidigt 2000-tal – strax efter att decentraliseringen slutfördes.

Men vilka är då orsakerna bakom landets framgångar? För att förstå detta måste vi gå tillbaka till 1800-talet, då Finland var en autonom rysk region med institutioner ärvda från svenskt styre. Under denna period utgjorde finlandssvenskar samhällets elit, medan den finskspråkiga majoriteten i stort sett saknade nationell samhörighet och kultur. Detta skapade en besynnerlig situation: Finland var en stat utan en nation.

Fennomanerna, som utgjorde den finska nationalistiska rörelsen med ett svenskspråkigt avantgarde, insåg att utbildning var avgörande för att deras projekt skulle lyckas. Samtidigt hade endast en liten andel av befolkningen tillgång till folkskola. Medan de skandinaviska länderna införde skol- eller undervisningsplikt mellan 1814 och 1848 gjorde Finland det samtidigt som Thailand 1921. Så sent som 1937 genomgick fortfarande 13 procent av barnen inte låg- och mellanstadiet.

Dessa förhållanden var en av anledningarna till att de finska lärarna blev så viktiga, även utanför skolan. Lärarna kallades för "nationens ljus" och var förebilder samt utbildare av hela folket, ett uppdrag som varade långt in på 1900-talet.

Detta motiverade också en extremt selektiv antagning till lärarutbildningen och drakoniska regler för de som antogs. Mycket riktigt var finska lärare förhållandevis högt utbildade redan före andra världskriget – och deras status i samhället var hög. Spåren av detta finns kvar än i dag i form av stark konkurrens till den finskspråkiga lärarutbildningen. Att ny forskning finner att lärarkåren håller hög internationell kvalitet är därför inte märkligt.

Samtidigt har den svenskspråkiga lärarutbildningen inte varit lika populär, vilket delvis kan bero på att läraryrket verkar ha haft lägre status i Svenskfinland. Svekomanerna, en finlandssvensk kontranationalistisk rörelse, och deras efterträdare anknöt till en redan existerande nation och kultur, vilket gjorde att lärarnas roll inte var lika viktig. Detta kan delvis förklara varför finlandssvenska elever har presterat sämre än de finskspråkiga, trots högre socioekonomisk bakgrund.

Centralt för resultatförbättringarna var också Finlands sena urbanisering och industrialisering. När samhället väl började förändras under efterkrigstiden gick det väldigt fort. Den höga tillväxten gjorde att landet på 1980-talet kallades för "Nordens Japan", vilket är indikativt för likheterna med de ostasiatiska ländernas ekonomiska utveckling.

Dylika samhälleliga omvälvningar karakteriseras till en början av en stark arbetsetik och betoning på utbildning, eftersom hot om fattigdom lever kvar i befolkningens medvetande. Resultatet i Finland var en "utvecklingseffekt" som kraftigt ökade elevernas resultat.

Samtidigt hängde inte kulturen med i denna utveckling och fortsatte vara relativt gammal-modig. I skolan tog sig detta uttryck i en traditionell inlärningsmiljö. Elevinflytande och elevledd undervisning lyste länge med sin frånvaro. Detta var i hög grad fallet ända in på 2000-talet, trots reformer under tidigt 1990-tal som ämnade minska lärardominansen i klassrummen.

Rigorös forskning finner att mer auktoritativa skolmiljöer och lärarledd undervisning är bra för elevers prestationer. Just kombinationen av de ekonomiska och samhälleliga omvälvningarna samt att skolmiljön fortsatte vara så pass traditionell var därför sannolikt viktig för Finlands utbildningsrevolution.

Men varför har då landets resultat nu börjat sjunka? Helt enkelt därför att det mer och mer liknar andra utvecklade länder. Kulturen håller på att hinna ikapp de ekonomiska förändringarna, vilket har lett till mer negativa attityder till lärande. Den starka arbetsetiken och fokus på utbildning som existerar i början av snabb utveckling tenderar i slutändan att leda till belåtenhet. "Utvecklingseffekten" verkar alltså ha nått sitt krön och nu börjat driva Finlands resultat nedåt.

Samtidigt har etablissemangets push för mer elevcentrerad undervisning börjat genomföras i skolan, framför allt i och med att äldre lärare går i pension. 1990-talets reformer har börjat realiseras i klassrummen och resultaten har därmed börjat falla. Utbildningspolitiken har dock svarat med mer av samma mynt – i den nya läroplanen som träder i kraft 2016 har betoningen på elevinflytande ökat. Detta är samma mönster som vi tidigare har sett i Sverige.

Vad kan vi då lära av den finländska skolans utveckling? Den enda utbildningspolitiskt relevanta lärdomen tycks vara att det finns risker med att införa elevstyrd undervisning och ett alltför egalitärt förhållande mellan elever och vuxna i skolan. Detta är helt andra slutsatser än de som tidigare betonats och något som svenska politiker bör fundera över.

Gabriel Heller Sahlgren

Institutet för Näringslivsforskning (IFN).